

VAQIF YUSİFLİ,
filologiya elmləri doktoru

İSA HƏBİBBƏYLİNİN YETMİŞİNCİ PAYIZI

Miladdan qabaq, IV əsrdə Afina şəhəri yaxınlığındakı bağların birində yunan filosofu Platon bir məktəb təsis edir və onun adını **AKADEMİYA** qoyur. Sonralar bu ad öz ilkin mənasını daha da genişləndirir, elm və sənətləri inkişaf etdirmək məqsədilə yaradılan müəssisələr, yüksək ali təhsil verən məktəblər də Akademiyaya adlandırılır. Bir sözlə, indiki anlamda Akademiyaya elm və sənət adamlarınınən yüksək səviyyəsini, ali dərəcəsini, idrak və zəka poliqonunu təşkil edən birlikdir. Yəni Akademiyaya seçilən insanlar adi adamlar deyillər, elmin ən yüksək zirvəsini fəth edən insanlardır. Mətləbi çox uzatmıram və yaxından tanıdığım, qırx ildən artıq dostluq etdiyim akademik İsa Həbbəylinin həyatı və elmi yaradıcılığı təmsalında Akademik Obrazı ilə sizi tanış etmək istəyirəm.

İsa Həbibbəyli

1949-cu il oktyabrın 16-da Naxçıvanın Şərur rayonunun Danyeri (keçmiş Danzik) kəndində, müəllim ailəsində dünyaya gəlib. Orta məktəbi bitirəndən sonra APİ-nin Naxçıvan filialının Dil və Ədəbiyyat fakültəsinə daxil olub, institutu fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Y.Məmmədəliyev adına Naxçıvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda, Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında müəllim, baş müəllim, dosent kimi çalışıb. İnstitutda tələbə elmi cəmiyyətinin səri olub. Onun keçmiş tələbələri İsa müəllimi hörmətlə xatırlayırlar.İsa müəllim tələbələrinə Azərbaycan ədəbiyyatının zəngin tarixi keçmişindən, müasir ədəbiyyatdan konspektsiz mühazirələr oxuyur, klassikləri, XX əsrin ustad sənətkarlarını sevdirməyi bacaran müəllim kimi tanınırdı. Naxçıvan Pedaqoji İnstitutu Universitetə çevrildi və İ.Həbibbəyli ilk prorektor seçildi, 1996-cı ildən isə rektor təyin edildi.Mən bir neçə dəfə o Universitetdə yaranan böyük dəyişikliklərin şahidi oldum. Universitetin ərazisində beçərilən qızılgüllərdən tutmuş, auditoriyaların ideal səliqə - səhmanına qədər hər şey parlaq idi. İsa müəllimin təkidlə bir neçə dərsdə də oturdu, müəllimlərin mühazirələrini dinlədim, tələbələrə hazırlığı mənə xoş gəldi. Universitetin elektron kitabxanasına baş çəkdim və özümü sanki Avropa tipli bir Universitetdə hiss etdim. Əlbəttə, bu dediklərim sadəcə tərif deyil, həqiqətdir. 2013-cü ildə İsa Həbibbəyli Azərbaycan MEA-nın vitse prezidenti səldi, eyni zamanda Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoruluğu da ona tapşırıldı.

Bu, akademik İsa Həbibbəylinin qısa bioqrafiyası. Amma onun əsl elmi tərcümeyi-halı çox zəngindir. İsa Həbibbəyli müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının ən görkəmli simalarından biridir. Onun həm Azərbaycan, həm də xarici ölkələrdə, xüsusilə, İranda və Türkiyədə irili-xırdalı yetmişdən artıq kitabı çapdan çıxıb. "Romantik lirikanın imkanları (1984) İsa Həbibbəylinin namizədlik dissertasiyasının əsasında hazırlanmışdı və bu kitabdan başlayaraq onun XX əsrin

əvvəlləri Azərbaycan klassikləri haqqında silsilə məqşaləri və monoqrafiyalı nəşr edilir.

Bu sırada

dahi ədibimiz Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığı xüsusi yer tutur. Əlbəttə, Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının daim diqqət mərkəzində olub. Lakin onun həyatı və mühiti ilə bağlı çox həqiqətlər gizlin qalmışdı.İsa Həbibbəyli ilk dəfə olaraq Mirzə Cəlilin Naxçıvanda yaşadığı, müəllimlik etdiyi illəri, Qori müəllimlər seminarı-yasında təhsil aldığı illərdə bir maarifçi kimi formalaşdığını və həmin seminarıyada təhsil alan digər azərbaycanlı tələbələrin həyatını elmi ictimaiyyətə təqdim etdi. "Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri" monoqrafiyası" (1997) İsa Həbibbəyli bir alim kimi şöhrətləndirdi. Amma Mirzə Cəlil sevgisi onun həyatından elə bununla çəkilib getdimi? Yox! "Cəlil Məmmədquluzadənin həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri (avtobiografik göstəriciləri)" (1986), "Cəlil Məmmədquluzadə" (1987), "C.Məmmədquluzadə. Pyeslər (tərtib, müqəddimə və şərhlər)", "Seçkin Azərbaycan yazarı Cəlil Məmmədquluzadə" (Ərzrum, 1994), "Cəlil Məmmədquluzadə. Seçilmiş əsərləri (tərtib, ön söz və şərhlər)", "Mirzə Cəlil və Məmmədquluzadələr.

Məktublaşma

(toplama, tərib və sözardı)" (2003) və s. Və nəhayət, İ.Həbibbəyli sübut elədi ki, C.Məmmədquluzadə 1866-cı ildə deyil, 1869-cu ildə təvəllüd tapıb və bu da rəsmən qəbul edildi.

İsa Həbibbəylinin yaradıcılığında ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərə həsr olunmuş məqalələr və monoqrafiyalar xüsusi yer tutur.Mirzə Cəlilə sevgisindən başlanmış bu yol Nizami Gəncəvi, İmaddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Molla Pənah Vaqif, Mirzə Fətəli Axundzadə, Hüseyn Cavid, M.Hadi, Nəriman Nərimanov, Üzeyir Hacıbəyli, Sabir, A.Səhət, Əliqulu Qəmküçər, M.T.Sidqi, F.B.Köçəri, Ə.Hüseynzadə, Şəhriyar, S.Vurğun, M.Cəlil, M.İbrahimov, B.Vahabzadə, İ.Səferli, M.Araz, İsa Hüseynov, Elçin, Hüseyn İbrahimov, S.Rüstəmhanlı, Rəşad Məcidə davam edir. Özü də hər bir ədəbi şəxsiyyətə yanaşmada İ.Həbibbəyli təzə fikir, təzə söz deyir. Məsələn, "Mir Cəlil müəllim" portretində oxuyuruq:

"Mir Cəlil Paşayev görkəmli yazıçı-alimdir. "Görkəmli" sözü onun yaradıcılığına hansı dərəcədə aiddirsə, alimliyini də o qədər, həmin səviyyədə təyin edə bilər.

"Rəsul Rzanın sənət qüdrəti" məqaləində: "Məhz Rəsul Rzanın böyük yaradıcı dühasının simasında sərbəst şeir Azərbaycan ədəbiyyatının həmişəlik ədəbi sərvətinə çevrilmişdir. Xalq şairi Rəsul Rza Azərbaycan sərbəst şeirin atasıdır". Bu fikirlər adını çəkdiyim və çəkmədiyim bütün yazılarda məntiqi ardıcılıqla inkişaf etdirilir.

Təzə-orijinal fikir söyləmək təkcə bədii ədəbiyyatda deyil, ədəbiyyatşünaslıqda da ən vacib şərtir. İsa Həbibbəyli ədəbiyyatşünaslıqda hələ öz tam həllini tapmamış, hətta mübahisəli görünən məsələlərə də bir aydınlıq gətirir, problemi elmi şəkildə həll etməyə girişir. Bir neçə gün əvvəl onun "Azərbaycan ədəbiyyatı. Dövrleşmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri" monoqrafiyası ilə tanış oldum.

Qeyd edim ki, ilk dəfə İsa Həbibbəyli tərəfindən hazırlanmış Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin dövrleşdirmə konsepsiyası və müəyyənleşdirilmiş tqkişaf mərhələləri artıq bir si-

ra icaslarda (Azərbaycan MEA Rəyasət heyətində, Ədəbiyyat institutunda, Beynəlxalq Türk Akademiyasında geniş müzakirə olunmuşdur. İsa Həbibbəyli Azərbaycan ədəbiyyatının inkişaf mərhələlərini on bölmədə təqdim edir. Mübahisə yeri qalmır. Budur, həmin inkişaf mərhələləri: 1. Qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatı. Etnosdan eposadək (ən qədim dövrlərdən VII əsrə qədər. 2. Azərbaycan yazılı ədəbiyyatının ortaqlaşlanğıc mərhələsi (VII-X əsrlər). 3. İntibah dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı (XI-XII əsrlər). 4. Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Anadilli Azərbaycan epoxası: Həsənoğludan Füzuliyədək (XIII-XVI əsrlər). 5. Azərbaycan ədəbiyyatında erkən realizm dövrü (XVII-XVIII əsrlər). 6. Azərbaycan ədəbiyyatında maarifçi realizm dövrü maarifçi realizm dövrü (XIX əsr).. 7. Azərbaycan ədəbiyyatında tənqidi realizm və romantizm epoxası (XIX əsrin 90-cı illərindən 1920-ci ilədək). 8. Azərbaycan ədəbiyyatında sosialist realizmi dövrü. 9. Milli-mənəvi özünüdərk və istiqlal ədəbiyyatı mərhələsi (1960-1980-ci illər). 10. Müstəqillik dövrü çoxmətdolu Azərbaycan ədəbiyyatı (1991-ci ildən).

Əlbəttə, bu inkişaf mərhələlərinin hər biri ayrıca tədqiqat obyektinə ola bilər və İ.Həbibbəyli bu dövrleşdirmə konsepsiyası adını çəkdiyimiz əsərində mükəmməl şəkildə öz elmi təfəsisini tapır.

İsa Həbibbəyli 2013-cü ildən Ədəbiyyat İnstitutunun da direkturudur. Onun cəlişiyə doğrudan da institutda bir canlanma yarandı.

Baziləri

bunu institutun həyatında intibah kimi qiymətləndirirlər. Amma mən bunu İsa Həbibbəyliyə xas olan işgüzar-

lıq (əməldə və işdə), coşqun temperamet kimi səciyyələndirirəm Öncə deydim kimi doğrudan da, İsa Həbibbəyli bu altı ildə institutda görünmüş bir canlanma yaratdı. Ən sadə həqiqət budur ki, İsa müəllim bu institutda gələne kimi hamını tanıyırdı, onların əsərlərini oxumuşdu,o, elmi səviyyəsindən asılı olmayaraq hər bir əməkdaşın mənəvi potensialını yaxşı bilirdi, kimin nəyə qadir olduğunu duyurdu, çalışırdı ki,gerçəkleşməmiş arzuları reallaşıra bilsin. O, institut müdafiə şurasının fəaliyyətini ön plana çəkdi, doktor olmağa mane olan əngəlləri aradan qaldırdı, elə ay olmazdı

ki, namizədlik və doktorluq dissertasiyaları müdafiəyə çıxarılmasın. İnstitutda elmi şöbələrin sayı da artırıldı, çünki elə mövzular, elə problemlər var idi ki, onları yalnız bir şöbə daxilində həll etmək olardı. Məsələn, Nizaminin adını daşıyan bir institutda dünya şöhrətli şairin yaradıcılıq irsi ilə daha mükəmməl şəkildə məşğul olan Nizamişünaslıq şöbəsi, ədəbi tənqidin tarixini, ayrı-ayrı tənqidçilərin yaradıcılıq yolunu, müasir ədəbi prosesi mütəzəm izləyən Ədəbi tənqid şöbəsi, Orta Asiya və Çin xalqlarının ədəbi irsini öyrənən şöbə və s. şöbələr yaradılması məqsədsiz deyildi.

Hətta institutda yapon ədəbiyyatı ilə məşğul olan mütəxəssislər olması da Ədəbiyyat institutunun dünyaya çıxış yolunu müəyyənleşdirir. 2014-cü ildən başlayaraq hər il institutda ilin ədəbi yekunlarına həsr olunan elmi yaradıcılıq müşavirələrinin keçirilməsi də ədəbi-elmi ictimaiyyətdə böyük maraq doğurdu.

Bu, heç də "köhnənin bərpası" deyildi, 60-70-ci illərdə elə bu institutda keçirilən müşavirələrin davamı olsa da, bir sıra yenilikləri ilə seçilirdi. Deyək ki, məruzələrin sayı çoxaldı, gənc alimlərin məruzəçi kimi çıxış etmələri-nə imkan verildi.

Müşavirələrdə

təkcə institut əməkdaşları deyil, respublikada fəaliyyət göstərən digər alimlər də iştirak elədi, jurnalistlər dəvət olundu. Müşavirə materialları hər il "Ədəbi proses" seriyasından olan toplularda öz əksini tapdı. İsa Həbibbəyli və institut əməkdaşlarından bir çoxu xarici ölkələrdə ezamiyyətdə oldular, Ədəbiyyat institutları arasında əməkdaşlıq körpüləri yarandı. Beynəlxalq elmi konfransların keçirilməsi və bu konfranslarda müxtəlif konseptual problemlərin müzakirə olunması artıq qanunauyğun prosesə çevrilib. İsa Həbibbəylinin institutda gəncliyə, onların yaradıcılıq potensialına güvənməsi haqqında ayrı-ayrı söz açmaq olar. Elnarə Akimova, Maral Yaqubova, Aynurə Mustafayeva, Aygün Bağırılı, Nərin Cahangirova, Aynur Xəlilova, Mehman Həsənov, Eşqanə Babayeva kimi gənc alimlər institutun öncülləri

sırasındadırlar. İsa müəllim onlara hətta vəzifə də verir-Aygün Bağırılı direktor müavini, Mehman Həsənov elmi katib, Elnarə Akimova şöbə müdiri və müdafiə şurasının üzvüdür.

Ən əsas budur ki,

İsa müəllim onlara inanır, bu inam isə həmin cavanların istedadlı və işgüzarlığı ilə bağlıdır. Əlbəttə, mən burada təkcə akademik İsa Həbibbəylinin deyil, həm də institutun fəal əməkdaşlarının da rolunu qeyd etmək istərdim.

Ancaq bütün bu işlərin reallaşmasının dirijoru İsa müəllimdir. Onun gəlişindən sonra yeddi cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin nəşrləri ihi sürətləndi (artıq 5-ci cild də hazır vəziyyətdədir). Amma bununla kifayətlənmək olmazdı. Onun təşəbbüsü ildə indii on cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" hazırlanır (I cild artıq çapdan çıxıb). İki cildlik "Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı"nın nəşri də elmi ictimaiyyətdə yaxşı qarşılandı. Bu ikicildliyin hazırlanmasında institutun əksər əməkdaşları müəllif kimi iştirak etdilər.

"Zəhmətkeş" sözünü

çox zaman sovet dövrünün artıq arxaikləşən bir ifadəsi hesab edirlər. Ancaq bu söz İsa Həbibbəylinin xasiyyətini, xarakterini, bir alim və rəhbər kimi portretini səciyyələndirir.Təsəvvür edin, o, vitse -prezidentdir və bir neçə elmi institutun fəaliyyətinə cavabdehdir. İnstitut direktorudur və burada görülən işlər də çox vaxt aparır. Və İsa müəllim demək olar ki, hər həftə "525-ci qəzet"də, "Ədəbiyyat qəzeti"ndə məqalələrlə çıxış edir, institutda hazırlanan elmi məcmuələrdə iri həcmli məqalələr də onunkudur, hələ namizədlik və doktorluq dissertasiyalarını da oxuyur, redaktə eləyir. Yetmiş yaşlı bir alimin bütün bunları necə şövqlə reallaşdırdığını düşünəndə heyretlənirsən.

İsa Həbibbəylinin yetmiş yaşı tamam olur. O, bu yaşında gənclik illərində olduğundan da daha artıq yazıryadır. Onun çoxcəhətli elmi fəaliyyəti müasirləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilib. Bir neçə misalla kifayətlənəcəyəm. Xalq yazıçısı Elçin yazır: "Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığını və fəaliyyətini təhlil və tədqiq edərkən də onu başa düşməklə bərabər, onu hiss etmək də vacibdir və nə yaxşı ki, Azərbaycanda bu cür alimlər var. Və nə yaxşı ki, bu gün də bu cür alimlərimiz-Cəlil Məmmədquluzadəni başa düşən və Cəlil Məmmədquluzadəni hiss edən cəlişşünaslarımız var və onların indii ən fəali və fədakarı İsa Həbibbəylidir". Professor Qəzənfər Paşayev isə belə deyir: "Son on illikdə ədəbiyyatşünaslıq elmimizdə, bu elmin görkəmli nümayəndələrindən söz düşəndə göz önünə ilk gələnlərdən biri də akademik İsa Həbibbəyli olur". Belə misalların sayını istənilən qədər artırmaq olar.

Nəhayət, İsa Həbbəyli haqqında qələmə aldığım bu yazını vaxtilə ona həsr etdiyim bir məqalənin, on il əvvəl yazılsa da, sonuncu cümlələri ilə bitirmək istəyirəm: "Mən İsa Həbibbəyli haqqında bu kiçik yazını haçansa (ömür vəfa eləsə) "Bu dünyada İsa Həbibbəyli var" adlanacaq o kitabım üçün bir balaca məşq sayıram. Ürəyim doludur, amma hələlik bu qədər Nə yaxşı ki, dünyada İsa Həbibbəyli var. Dostum, həmkarım, qardaşım, əzizim.."